

УДК 336.71

Структурні дисбаланси банківської системи України

Соколовська І.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто причини погіршення структури банківської системи України. Проаналізовано статистичні дані щодо структурних особливостей банківських систем різних країн. Визначено, що структура банківського сектору повинна відображати структуру, масштаби та рівень розвитку економіки, яку він обслуговує. Запропоновано напрями подолання структурних дисбалансів шляхом створення умов для функціонування конкурентоспроможних малих і середніх банків з українським капіталом.

Ключові слова: банківська система, структурні дисбаланси, малі та середні банки, капіталізація.

Соколовская И.П. СТРУКТУРНЫЕ ДИСБАЛАНСЫ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены причины ухудшения структуры банковской системы Украины. Проанализированы статистические данные относительно структурных особенностей банковских систем разных стран. Определено, что структура банковского сектора должна отражать структуру, масштабы и уровень развития экономики, которую он обслуживает. Предложены направления преодоления структурных дисбалансов путем создания условий для функционирования конкурентоспособных малых и средних банков с украинским капиталом.

Ключевые слова: банковская система, структурные дисбалансы, малые и средние банки, капитализация.

Sokolovska I.P. STRUCTURAL IMBALANCES OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The reasons for the deterioration of the structure of the banking system of Ukraine have considered in the article. The statistical data on structural features of banking systems of different countries have analyzed. It has been determined that the structure of the banking sector should reflect the structure, scale and level of development of the economy, that it serves. The directions for overcoming structural imbalances were proposed by creating conditions for the functioning of competitive small and medium-sized banks with Ukrainian capital.

Keywords: banking system, structural imbalances, small and medium-sized banks, capitalization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Суттєвим ризиком поточної ситуації у національній банківській системі є погіршення конкурентного середовища на фінансовому ринку внаслідок домінування державних та іноземних банків. Концентрація структурних дисбалансів стала наслідком як об'єктивних негативних політико-економічних чинників, так і свідомо обраних суперечливих орієнтирів реформування банківського сектору. Така ситуація вимагає всебічного аналізу посткризової світової практики розвитку банківських систем із метою оптимізації банківського сектору України, реалізації загальнонаціональних інтересів та мінімізації подальших втрат всіх суб'єктів економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблеми покращення структури національної банківської системи задля підвищення ефективності її функціонування присвячено праці українських учених Г. Бортнікова, В. Гейця, А. Дробязка, І. Дьяконової, О. Любіча, Т. Унковської та інших. Зокрема, у працях українських дослідників велись

пошуки пріоритетів розвитку банківської системи з позиції оптимального співвідношення національного та іноземного капіталу у структурі власності фінансових установ. На думку дослідників Г. Бортнікова та О. Любіча, загроза національній безпеці від домінування в Україні іноземних європейських банків пов'язана з наслідками їх виходу з ринку. Адже перспективи розвитку таких банків залежать від фінансового стану холдингу. У разі погіршення послаблюється і становище дочірнього банку в Україні, що спонукає власників прийняти рішення про його продаж чи закриття. Це негативно позначається на платоспроможних українських позичальниках, оскільки рішення про фінансування великих корпорацій національного значення, як правило, ухвалюються не в Україні, а за кордоном [1, с. 88]. Аналізуючи позитивні та негативні аспекти проникнення іноземного капіталу до внутрішніх банківських систем, І. Дьяконова зазначає, що цей процес є збалансованими лише за умови продовження активної діяльності вітчизняних банків та збереження за ними значної частки

Структурні зміни у банківській системі України у 2014-2017 рр.

Назва показника	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.05.2017
Кількість платоспроможних банків (од.), у т. ч.:	180	147	117	96	90
– державних	7	7	7	6	6
– іноземних	25	25	25	25	25
– приватних	148	115	85	65	59

Складено за джерелом: [5]

банківської системи країни [3, с. 29]. Значна увага дослідників приділяється структурним орієнтирам розвитку банківського сектору, які змогли би стати буфером у протистоянні наявним внутрішнім та зовнішнім шокам. На думку В. Гейця, результатом реструктуризації банківської системи повинно стати конкурентне банківське середовище, в якому банківський капітал у рівних частках контролюється державою, приватним бізнесом та іноземним капіталом [3, 16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що динамічні зміни структури національної банківської системи протягом останніх років породили значні структурні дисбаланси та негативні наслідки для всієї економіки. Це потребує здійснення подальшого аналізу та пошуку шляхів оптимізації структури національної банківської системи у контексті світового досвіду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення причин погіршення структури банківської системи України та визначення напрямів їх подолання шляхом створення умов для функціонування конкурентоспроможних малих і середніх банків з українським капіталом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз структурних змін та їх наслідків для фінансового ринку потребує певної класифікації банківських установ. Одним із її варіантів, що використовується для представлення кількісних параметрів розвитку, є офіційна сегментація банківської системи. Відповідно до чинних критеріїв розподілу банків на групи (затверджені рішенням Правління НБУ від 10.02.2017 р. № 76-рш) передбачено такі сегменти, як:

– банки з державною часткою (державою прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку);

– банки іноземних банківських груп (контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам / іноземним фінансово-банківським групам);

– банки із приватним капіталом (банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше 50% статутного капіталу банку) [4].

Наведені у табл. 1 дані про зміни чисельності фінустанов у межах трьох груп (за чинними критеріями НБУ) свідчать, що подвійне скорочення загальної кількості банків протягом 2014-2017 рр. відбулося за рахунок виведення з ринку та ліквідації українських приватних банків. Чисельність цієї групи скоротилась на 89 установ, або на 60% порівняно з початком 2014 р. Переважну їх кількість становили вітчизняні комерційні середні та малі банки (відповідно до попередніх офіційних критеріїв розподілу за розміром активів відносились до 3 та 4 груп), що не мали фінансової підтримки ані з боку держави, ані від потужних закордонних материнських структур. Варто зазначити, що частково скорочення кількості банків цієї групи відбулося внаслідок процесу очищення банківської системи від проблемних установ із непрозорою структурою власності, що використовували у своїй діяльності незаконні схемні операції, обслуговуючи інтереси вузького кола пов'язаних осіб. Проте, з іншого боку, мало місце штучно спровоковане виведення з ринку невеликих платоспроможних банків, що працювали у легальній площині, внаслідок підвищення вимог до абсолютних розмірів капіталу у несприятливих суспільно-економічних умовах. Лише протягом січня-квітня 2017 р. 4 банки було виведено з ринку за невиконання затверджених на вимогу НБУ програм докапіталізації [5].

Вимогу про поступове (протягом 10 років) підвищення мінімального розміру статутного капіталу банків із 120 млн. грн. до 500 млн. грн. було запроваджено Законом України № 1586-VII від 04.07.14 р. Відповідно до цього акта НБУ був зобов'язаний розробити поетапний графік рівномірного нарощення мінімального статутного капіталу до рівня 500 млн. грн. (постанова НБУ № 464 від 06.08.14 р.). На його виконання протягом 2015 р. банками

були складені та погоджені з НБУ та акціонерами індивідуальні плани приведення мінімального розміру капіталу до нормативних вимог. Проте вже на початку 2016 р., у розпал війни та кризи, НБУ змінив раніше затверджений графік (згідно з постановою НБУ № 58 від 04.02.2016 р.), зобов'язавши банки збільшити мінімальний капітал до рівня 300 млн. грн. на 3 роки раніше (до 11.01.2017 р. замість попереднього терміну – 11.07.2020 р.). У подальшому лише під тиском профільного комітету ВРУ та громадськості НБУ переглянув графік докапіталізації, дозволивши фінансовим установам мати мінімальний розмір капіталу 200 млн. грн. до 11.07.2017 р. (постанова НБУ № 242 від 07.04.2016 р.) [6].

Вважаємо, що для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні капіталізація банків повинна здійснюватися поступово, разом із оздоровленням економіки, зростанням прибутків бізнесу та купівельної спроможності населення. Водночас законодавчо визначений в Україні остаточний рівень мінімального капіталу банку (500 млн. грн.) є завищеним з огляду на світовий досвід, а тому його застосування до всіх банківських установ вважаємо недоцільним. Це приведе до повного витіснення з ринку малих і середніх банків та надмірної консолідації банківської системи.

Варто врахувати, що законодавством окремих країн передбачено диференційовані вимоги до капіталу спеціалізованих банків залежно від специфіки та ризиків їхньої діяльності. Так, у Німеччині найвищий рівень мінімального капіталу встановлено для іпотечних банківських установ (25 млн. євро), а для банків, що займаються торгівлею цінними паперами, достатнім є капітал на рівні 730 тис. євро. У зв'язку з цим необхідно визначити розмір мінімального капіталу універсального банку на рівні 150 млн. грн. (еквівалент близько 5 млн. євро) та встановити підвищені вимоги (до 500 млн. грн.) лише до розміру статутного капіталу спеціалізованих іпотечних банків, що відповідатиме нормам Європейських директив [7, с. 66].

Така диференціація нормативних вимог дасть змогу функціонувати різним за розміром банківським установам, що покращить конкурентне середовище на фінансовому ринку і забезпечить банківську систему України від надмірної концентрації та ризиків монополізації з боку державного та іноземного банківського капіталу. Адже сьогодні державні банки вже сконцентрували 55% чистих активів всієї

системи та 60,9% залучених банківською системою депозитів населення. Частка сконцентрованого іноземного капіталу у банківській системі України перевищила допустимий для стабільності фінансового ринку рівень (40%) та наблизилася до критичної для економічної безпеки країни межі – 60%. Крім цього, продовжує зростати рівень концентрації 20 найбільших банків у системі – лише протягом січня-квітня 2017 р. їх частка у чистих активах зросла із 89,4% до 90,6% [5]. Такі структурні дисбаланси суттєво підвищують ризики банківської діяльності, що робить необхідною кардинальну зміну наявних принципів її реформування.

Насамперед мова йде про припинення процесу штучного витіснення з ринку групи малих та середніх банківських установ. Досвід розвинутих країн світу доводить, що малі та середні банки відіграють важливу роль не лише на фінансовому ринку, а у розвитку всієї економіки. Внаслідок індивідуального підходу до невеликої порівняно з великими банками кількості клієнтів вони пропонують конкурентоспроможні фінансові послуги, займаючи свій сегмент ринку на регіональному рівні та орієнтуючись на обслуговування малого бізнесу. На думку американського економіста, экс-голови ФРС США Б. Бернанке, малі банки мають можливість краще задовольняти потреби клієнтів, ніж гіганти індустрії, оскільки вони краще обізнані про економічну ситуацію в регіонах і малих містах [8]. Загалом у банківській системі США поряд із великими транснаціональними банками функціонують близько 34% малих місцевих банків (за класифікацією Федеральної корпорації зі страхування депозитів це установи з активами до 100 млн. дол.). При цьому їх кількість не зменшувалась, а зростала – на 140 установ протягом 2008-2010 рр. [9, 119]. Це підтверджує тезу про те, що малі та середні банки є необхідними для підтримки конкуренції на фінансовому ринку та підвищення стійкості всієї системи; вони стимулюють розвиток як окремого регіону, так і країни загалом.

Подібний досвід успішного функціонування різних за розмірами фінансових установ демонструє банківська система Німеччини, де за даними Бундесбанку гіганти галузі (такі як Deutsche Bank, Commerzbank) конкурують із 1,2 тис. кооперативних банків, 438 комунальними та 10 муніципальними банками. Невеликі місцеві німецькі банки відіграють важливу роль у стабільності країни, оскільки в межах окремих регіонів спеціалізуються на кредиту-

ванні тисяч малих підприємств, які є основою економіки [10].

Дослідження структурних особливостей банківських систем різних країн заперечує наявність стійкого зв'язку між кількістю чи розміром банків та показниками їх надійності. Зокрема, дані табл. 2 свідчать, що існують значні відмінності щодо структури, кількості та концентрації фінансових установ навіть серед відносно однорідних за рівнем розвитку європейських країн.

Таблиця 2
Структурні особливості банківських систем окремих країн ЄС, 2015 р.

	Кількість банків	Частка ощадних та кооперативних банків (%)	Індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ)
Австрія	678	55	397
Бельгія	99	4	998
Данія	113	20	180
Франція	467	60	589
Німеччина	1774	53	273
Ірландія	416	-	679
Італія	656	12	435
Нідерланди	209	30	2104
Португалія	147	35	1159
Іспанія	218	43	896
Швеція	153	24	866
Великобританія	362	19	432

Складено за джерелом: [11]

Як видно із даних табл. 2, кількість банків коливається від 99 у Бельгії до 1774 у Німеччині, а у більшості країн у структурі банківської системи наявні не лише універсальні великі установи, а й локальні ощадні та кооперативні банки, частка яких у загальній кількості становить від 4% у Бельгії до 60% у Франції. У більшості представлених у табл. 2 країн рівень концентрації банківських систем за індексом ННІ (розраховується як сума квадратів часток активів окремих банків у загальному обсязі) є слабо концентрованим (значення ННІ до 1000). Варто зазначити, що рівень концентрації у банківській системі України неспинно зростає протягом останніх років – якщо ННІ за активами за даними НБУ на кінець 2013 р. не перевищував значення 600, то у березні 2017 р. цей показник становив 1115 [5].

Тобто банківська система України сьогодні вже у 4 рази більш концентрована порівняно з Німеччиною та понад удвічі – порівняно з Австрією, Італією, Великобританією.

Таким чином, структура конкурентоспроможного банківського сектору повинна відображати структуру, масштаби та рівень розвитку економіки, яку він обслуговує. Це дає змогу різним за розміром банківським установам успішно виконувати свої функції, реалізуючи окремі бізнес-стратегії у різних нішах ринку. До того ж досвід останньої світової кризи навів чимало прикладів гучного банкрутства великих банків, що загрожувало руйнівними наслідками для економіки та потребувало багатомільярдної державної підтримки. Ця проблема, відома у світі як «too big to fail», набула широкого розголосу у США через обурення платників податків, коштами яких покривалися збитки ризикованої діяльності. Це спровокувало необхідність проведення реформи фінансового сектору шляхом запровадження обмежень на спекулятивні банківські операції з метою недопущення у майбутньому подібних інцидентів. Отже, світова практика заперечує залежність стабільності фінансової системи лише від її розміру, оскільки невеликі банки виявилися досить надійними в умовах кризи, не створюючи значних ризиків для ринку. Головним критерієм оцінки роботи банку, як великого, так і малого, є не абсолютні, а відносні показники, такі як достатність капіталу, ліквідність, прозорість власності, диверсифікація ризиків тощо.

Висновки з цього дослідження. Однією із причин суттєвих структурних дисбалансів у національній банківській системі стало впровадження невиправдано завищених вимог до мінімального розміру капіталу банківських установ, що привело до усунення з ринку невеликих платоспроможних українських банків. Малі та середні банки є суб'єктами малого та середнього бізнесу, створюють нові робочі місця, надають конкурентоспроможні фінансові послуги підприємницькому сектору та населенню, а тому потребують окремої програми підтримки та розвитку. Встановлення адекватних вимог до мінімального рівня капіталу фінансових установ у країнах Європи створило умови для стабільного розвитку невеликих банків, які успішно працюють у певних сегментах бізнесу, особливо в роздрібному. Із цією метою доцільно впровадити диференційовані вимоги до капіталу спеціалізованих банків залежно від специфіки та ризиків їхньої діяльності. Це забезпечить національну банківську

систему від штучного усунення з ринку стабільних вітчизняних банків під тиском транснаціонального капіталу з огляду на складність процесу нарощення капіталу в поточних кризових умовах. Подальші дослідження цієї проблеми доцільно сконцентрувати у напрямі

аналізу заходів підтримки малих та середніх банків з метою забезпечення конкуренції на фінансовому ринку, зростання пропозиції фінансових послуг для суб'єктів підприємництва, що стимулюватиме подолання економічної кризи в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бортніков Г.П. Присутність іноземних банків із країн – членів ЄС в Україні [Текст] / Г.П. Бортніков, О.О. Любіч // Фінанси України. – 2015. – № 10. – С. 77-89.
2. Геєць В.М. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи [Текст] / В.М. Геєць // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 5-23.
3. Дьяконова І.І. Пошук стратегії розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків [Текст] / І.І. Дьяконова // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 2. – С. 26-31.
4. Національний банк змінив критерії розподілу банків на групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43805377
5. Огляд банківського сектору. Випуск 3. Травень 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421100>
6. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України. Постанова Правління НБУ від 7.04.2016 № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=29651981>
7. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності. Київ, 2016 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://media.wix.com/ugd/d7c82c_b5d773d773a243d1871588d48edcc817.pdf
8. Бернанке: Малі банки продовжують відігравати ключову роль у відновленні економіки США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/272760/bernanke-mali-banky-prodovzhuuyut-vidigravaty-klyuchovu-rol-u-vidnovlenni-ekonomiky-ssha>
9. Єгоричева С.Б. Сучасний механізм функціонування регіональної банківської системи: монографія / С.Б. Єгоричева, О.В. Гасій. – Полтава: ПУЕТ, 2016. – 2016. – 217 с.
10. Niemcy dbają o swoje małe banki. A jak to jest w Polsce? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bs.net.pl/opinie-na-temat/niemcy-dbaja-o-swoje-male-banki-jak-jest-w-polsce>
11. Global Financial Stability Report. April 2017. International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2017/03/30/global-financial-stability-report-april-2017>